

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ
με έμφαση στις γνωστικές
λειτουργίες**

Θεματική Ενότητα 4:

**Σχολές σκέψης στην
ψυχολογία: ΙΙ**

Θεματική Ενότητα 4:

- Στόχοι: Η εισαγωγή των φοιτητών στην ψυχολογική προσέγγιση του Συνειρισμού και στη σχολή σκέψης του Συμπεριφορισμού.
- Λέξεις κλειδιά: Συνειρισμός, Συμπεριφορισμός, Ερέθισμα, Αντίδραση, Ενίσχυση.

Συνειρμισμός

- Ο συνειρμισμός, όπως και ο λειτουργισμός, αποτέλεσε περισσότερο μια ψυχολογική προσέγγιση που άσκησε επιρροή, παρά μια αυστηρή σχολή ψυχολογίας.
- Εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο τα γεγονότα ή οι ιδέες αλληλοσυνδέονται συνειρμικά στον ανθρώπινο νου και καταλήγουν να γίνονται γνώση.
- Ένας συνειρμός μπορεί να δημιουργηθεί: 1) λόγω συνάφειας (συνειρμική σύνδεση γεγονότων ή ιδεών που τείνουν να λαμβάνουν χώρα ταυτοχρόνως), 2) λόγω ομοιότητας (συνειρμική σύνδεση γεγονότων ή ιδεών με παρόμοια χαρακτηριστικά ή ιδιότητες), ή 3) λόγω αντίθεσης (συνειρμική σύνδεση γεγονότων ή ιδεών που εμφανίζουν πόλωση, όπως π.χ. τα δίπολα: κρύο/ζεστό, φως/σκοτάδι, ημέρα/νύχτα (Sternberg, 2007).

Herman Ebbinghaus (1850-1909)

- Γερμανός φιλόσοφος που μελέτησε τις νοητικές του διεργασίες με πολύ πιο σχολαστικές και αυστηρές πειραματικές τεχνικές από τις ενδοσκοπικές μεθόδους του Wundt. Για την ακρίβεια, χρησιμοποίησε τη "συστηματική πειραματική ενδοσκόπηση", όπου καταμετρούσε τα λάθη του και κατέγραφε τους χρόνους αντίδρασής του (Sternberg, 2007. βλ. Μάνιου-Βακάλη, 1986).
- Το 1885 συνέγραψε μια μονογραφία "*Ueber das Gedachtnis*" στην οποία σκιαγραφούσε τα ευρήματα από την εργασία του επάνω στην ανθρώπινη μνήμη και στον τρόπο λειτουργίας της. Πολλά από τα ευρήματα αυτά (όπως το ότι η συχνή επανάληψη μπορεί να ισχυροποιήσει τη συγκράτηση νοητικών συνειρμών στη μνήμη), είναι ακόμη και σήμερα επίκαιρα (Hayes, 1998).

Edward Lee Thorndike (1874-1949)

- Υπήρξε μαθητής του W. James στο πανεπιστήμιο του Harvard.
- Είναι γνωστός για τα πειράματά του με γάτες, που δημοσίευσε στο βιβλίο του "*Animal Intelligence*", και βάσει των οποίων διατύπωσε τις απόψεις του σχετικά με τη μάθηση (Βοσνιάδου, 2001).
- Θεώρησε τη μάθηση ως αποτέλεσμα μιας μακράς πορείας δοκιμών και λαθών (trial and error learning): Πρόκειται για τη μάθηση η οποία λαμβάνει χώρα ως αποτέλεσμα της δοκιμής μιας ποικιλίας αντιδράσεων σε ένα δεδομένο ερέθισμα και την επανάληψη των αντιδράσεων που οδηγούν σε θετικά αποτελέσματα.

Edward Lee Thorndike (1874-1949)

- Διατύπωσε δύο νόμους της μάθησης, οι οποίοι βάζουν τις βάσεις της θεωρίας του συμπεριφορισμού: 1) το νόμο της εξάσκησης (που προβλέπει ότι μέσω της εξάσκησης επιτυγχάνεται μείωση του χρόνου που απαιτείται για την ολοκλήρωση του έργου - βλ. και καμπύλη μάθησης), και 2) το νόμο του αποτελέσματος (Βοσνιάδου, 2001. Hayes, 1998. Sternberg, 2007).
- Σύμφωνα με το νόμο του αποτελέσματος (law of effect): "Όταν ορισμένες πράξεις οδηγούν στην επιτυχία, η ευχαρίστηση (η ικανοποίηση), που ακολουθεί, τις κάνει να αποτυπώνονται. Όταν δεν υπάρχει ευχαρίστηση ξεχνιούνται" (Thorndike, 1970, σ. 244).

μεταξύ Συνειρμισμού και Συμπεριφορισμού

- Στη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του συνειρμισμού και του ανερχόμενου, τότε, συμπεριφορισμού βρίσκονται και ερευνητές, ορισμένοι από τους οποίους μελετούσαν εκούσιες αντιδράσεις, όπως και ο συνειρμιστής Thorndike, ενώ ορισμένοι άλλοι, όπως ο Ρανλον, μελετούσαν ακούσιες αντιδράσεις σε φαινομενικά ασύνδετα εξωτερικά φαινόμενα.
- Για την ακρίβεια, ο Ρώσος φυσιολόγος και νομπελίστας ψυχολόγος Ιβαν Ρανλον (1849-1936) άρχισε να μελετά την ακούσια μάθηση όταν, κατά την πραγματοποίηση των πειραμάτων του, παρατήρησε τυχαία ότι τα σκυλιά αντιδρούσαν με έκκριση σάλιου, κατά τον ερχομό του τεχνικού που τα τσίτζει, πριν ακόμη δουν εάν αυτός έφερνε όντως φαγητό.

Ivan Pavlov (1849-1936)

- Σύμφωνα με τον Pavlov, η αντίδραση αυτή των σκυλιών δείχνει ότι στο μυαλό τους είχε συντελεστεί μια μορφή (ένα είδος) ακούσιας μάθησης, η οποία δεν εμπίπτει σε συνειδητό έλεγχο.
- Ονομάστηκε: κλασική εξαρτημένη αντανακλαστική μάθηση (classically conditioned learning) (Pavlov, 1955).
- Προκειμένου να πραγματοποιηθεί αυτό το είδος μάθησης, μεταξύ του ανεξάρτητου ερεθίσματος (όπως είναι η παρουσία του τεχνικού) και του εξαρτημένου ερεθίσματος (όπως είναι το φαγητό) θα πρέπει να υπάρχει όχι μόνο χρονική σύνδεση (δηλαδή ο τεχνικός και το φαγητό να εμφανίζονται ταυτόχρονα), αλλά να υπάρχει και μια ενδεχόμενη σχέση εξάρτησης μεταξύ τους (contingency) (δηλαδή η παρουσία του φαγητού να εξαρτάται από την παρουσία του τεχνικού) (Rescola, 1967).

Ivan Pavlov (1849-1936)

- Το έργο του Pavlov στάθηκε ορόσημο και άνοιξε το δρόμο για την ανάπτυξη του συμπεριφορισμού.
- Ο συμπεριφορισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μία ακραία μορφή του συνειρμισμού και εστιάζει το ενδιαφέρον του στη σύνδεση μεταξύ περιβάλλοντος και παρατηρούμενης προσοχής.
- Σύμφωνα με τους ακραίους συμπεριφοριστές, οποιαδήποτε υπόθεση για ύπαρξη εσωτερικής σκέψης δεν είναι παρά αναπόδεικτες εικασίες, που αφορούν τον κλάδο της φιλοσοφίας, και δεν έχουν καμία θέση στην ψυχολογία.

Συμπεριφορισμός

- John Watson (1878-1958)
(Ερέθισμα-Αντίδραση,
Stimulus-Response ή S-R,
1913)

- B. F. Skinner (1904-1990)
(Συντελεστική-διενεργός
εξαρτημένη μάθηση-1938)

Συμπεριφορισμός / John Watson (1878-1958)

- Η ενδοσκοπική προσέγγιση αναπτύχθηκε για περίπου τριάντα χρόνια πριν αμφισβητηθεί από το συμπεριφορισμό. Το 1913 ο J. B. Watson δημοσίευσε στο περιοδικό *Psychological Review* ένα άρθρο με τίτλο “Η ψυχολογία από την άποψη ενός συμπεριφοριστή” όπου παρουσιάζει τις απόψεις του για τη νέα προσέγγιση:
- Θεωρούσε ότι για τον επιστημονικό χαρακτήρα της ψυχολογίας ο ενδοσκοπισμός είναι πολύ αόριστος και στερείται αντικειμενικότητας, καθώς και ότι:
- “Η ψυχολογία είναι ένας καθαρά πειραματικός κλάδος των φυσικών επιστημών με στόχο την πρόβλεψη και τον έλεγχο της συμπεριφοράς” (Watson, 1913).

Συμπεριφορισμός / John Watson (1878-1958)

- Θεωρούσε, επίσης, ότι η μελέτη του νου (των νοητικών λειτουργιών, της συνείδησης) είναι αδύνατη διότι δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε ευθέως τις διεργασίες του.
- Εκείνο που μπορούμε να παρατηρήσουμε άμεσα είναι η συμπεριφορά (είτε λεκτική συμπεριφορά, είτε εξειδικευμένες πράξεις, είτε εκφραστικοί μορφασμοί).
- Σύμφωνα με τον Watson, αν περιορίσουμε την ψυχολογία στη μελέτη της συμπεριφοράς θα καταλήξουμε σε παρατηρήσεις, οι οποίες δεν θα υπόκεινται σε υποκειμενική προκατάληψη και διαστρέβλωση.

Συμπεριφορισμός / John Watson (1878-1958)

- Ακόμη ένα χαρακτηριστικό του επιστημονικού του έργου είναι ο εντοπισμός των βασικών μονάδων (των δομικών στοιχείων) που επιτρέπουν στους ερευνητές να διαπιστώνουν και να ερμηνεύουν κοινές βασικές διεργασίες στο ερευνητικό τους υλικό.
- Κατά τους προηγούμενους δύο αιώνες (18^ο και 19^ο) εντοπίστηκαν ως βασικές μονάδες:
 - στη φυσική: τα άτομα και, κατ' επέκταση, τα μόρια
 - στη χημεία: "η έννοια των στοιχείων"
 - στη βιολογία: τα κύτταρα (η κυτταρική θεωρία της ύλης)
 - στη γενετική: οι απλές μονάδες κληρονομικότητας γνωστές ως "γονίδια" (Hayes, 1998).

Συμπεριφορισμός / John Watson (1878-1958)

- Κατ' αντιστοιχία, ο Watson αναζήτησε τις βασικές μονάδες που συνθέτουν την ανθρώπινη συμπεριφορά και πρότεινε ότι οι βασικές μονάδες της είναι οι απλοί συνειρμοί των Ερεθισμάτων (που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον) και των Αντιδράσεων (που παράγονται προς αυτούς από τον οργανισμό).
- Θεώρησε ότι θα μπορέσουμε να εξηγήσουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά με όρους μαθημένων-αποκτημένων απλών συνειρμών του τύπου "Ερέθισμα-Αντίδραση" (E-A) [Stimulus-Response ή S-R] και ότι το αντικείμενο της ψυχολογίας θα πρέπει να είναι η μελέτη του πώς συμβαίνει η μάθηση αυτή.
- Η άποψη αυτή είναι παρόμοια με τη φιλοσοφική προσέγγιση του Locke (17^{ος} αιώνας), αλλά διακρίνονται και επιδράσεις από τα ευρήματα του Thorndike και του Pavlov που αφορούν τη μάθηση.

Συμπεριφορισμός / John Watson (1878-1958)

- Ο Watson, επηρεασμένος από τη θεωρία του Δαρβίνου, αναγνωρίζει ότι δεν υπάρχει διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε ανθρώπους και ζώα και θεωρεί ότι το ερευνητικό πρόγραμμα της ψυχολογίας θα έπρεπε να επεκταθεί σε όλο το ζωικό βασίλειο και όχι μόνο στην ανθρώπινη συμπεριφορά.
- Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στα πλαίσια του συμπεριφορισμού στηρίχθηκε στη χρήση πειραματόζωων, όπως οι αρουραίοι, και όχι σε ανθρώπους.
- Το πλεονέκτημα της χρήσης πειραματόζωων έγκειται στην απλότητα της φυσιολογίας τους και της συναισθηματικής τους ανάπτυξης, που διευκολύνει τον πειραματικό χειρισμό.
- Αντιστοίχως, το μειονέκτημα έγκειται στο κατά πόσο είναι εφικτή η γενίκευση, στον άνθρωπο, ευρημάτων ψυχολογικής έρευνας που έχει διεξαχθεί με ζώα.

Συμπεριφορισμός / Burrhus F. Skinner (1904-1990)

- Οι απόψεις του Watson βρήκαν πλατιά απήχηση στο αμερικανικό, κυρίως, κοινό. Μέχρι το 1930 οι ψυχολόγοι στις Η.Π.Α. είχαν χωριστεί σε δύο μεγάλες ομάδες: στους συμπεριφοριστές και στους ψυχαναλυτές (θεωρία του Freud).
- Ωστόσο, ο συμπεριφορισμός δε θα μπορούσε να επιβιώσει έως το 1960 περίπου εάν δεν υποστηριζόταν θερμά από τον Αμερικανό ψυχολόγο Burrhus F. Skinner (1904-1990).
- Ο Skinner δεν πίστευε ότι οι συνειρμοί σχηματίζονται μόνον επειδή δύο ερεθίσματα βρίσκονται επανειλημμένα μαζί, αλλά ότι σχηματίζονται και διαμέσου μιας διαδικασίας μάθησης την οποία ονόμασε: συντελεστική-διενεργό εξαρτημένη μάθηση. Η μάθηση αυτή συμβαίνει όταν ο οργανισμός ανταμοίβεται με κάποιο τρόπο για την εκτέλεση της ενέργειας (Βοσνιάδου, 2001. Hayes, 1998).

Συμπεριφορισμός / Burrhus F. Skinner (1904-1990)

- Μην πιστεύοντας, δηλαδή, στην ύπαρξη νοητικών μηχανισμών, ο Skinner ουσιαστικά πρότεινε ότι η συντελεστική-διενεργός εξαρτημένη μάθηση εξαρτάται από την παρουσία ή την απουσία θετικής ή αρνητικής ενίσχυσης που ενδυναμώνει ή αποδυναμώνει τη συμπεριφορά.
- Σύμφωνα με το Skinner, η συντελεστική-διενεργός εξαρτημένη μάθηση μπορεί να εξηγήσει όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς και να έχει εφαρμογή παντού: στη μάθηση, στην εκμάθηση της γλώσσας, στη λύση προβλημάτων, ακόμη και στον έλεγχο της κοινωνικής συμπεριφοράς του ατόμου (Sternberg, 2007).

Κριτικές Θεωρήσεις του Συμπεριφορισμού (ως προς το "μαύρο κουτί")

- Edward Tolman (1886-1959):
 - Αν και πρώιμος συμπεριφοριστής, θεωρούσε ότι η συμπεριφορά ανθρώπων και ζώων δεν μπορεί να γίνει κατανοητή εάν δε λάβουμε υπόψη μας το σκοπό (στόχο) και το σχεδιασμό που πάντοτε υπάρχει στο υπόβαθρό της (Tolman 1932).
 - Συνεπώς, ο Tolman θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας από τους προγόνους της σύγχρονης γνωστικής ψυχολογίας αλλά και της ψυχολογίας κινήτρων.

Κριτικές Θεωρήσεις του Συμπεριφορισμού (ως προς το "μαύρο κουτί")

- Albert Bandura (1925-)
- Θεωρεί την προσέγγιση του συμπεριφορισμού εξαιρετικά περιοριστική, διότι υπάρχει και η λεγόμενη κοινωνική μάθηση, η οποία ουσιαστικά συντελείται όταν το υποκείμενο παρατηρεί άλλα άτομα να αμείβονται ή να τιμωρούνται για μια συγκεκριμένη συμπεριφορά τους.
- Η θεώρηση της κοινωνικής μάθησης τόνισε τη σημασία δύο σημαντικών μηχανισμών (κοινωνικής) μάθησης: της μίμησης προτύπων και της ταύτισης.